

Despre sociologia românească

Henri H. Stahl

(Interviu : S. Chelcea și I. Filipescu)

Domnule profesor, în ultimul timp sociologia românească contemporană a devenit subiectul unor dezbateri publice, relevându-se valoarea, dar mai ales limitele ei. Au fost făcute fără îndoială multe aprecieri pertinente, dar s-au formulat și multe puncte de vedere care nu rezistă unei examinări obiective, în cunoștință de cauză. Fiind personalitatea cu cea mai mare autoritate științifică în domeniul sociologiei, cei peste 50 de ani de activitate sociologică, valoarea unanim recunoscută în țară și peste hotare a lucrărilor dumneavoastră, vă recomandă de la sine, ne adresăm dumneavoastră cu rugămintea de a pune lucrurile în acord cu adevărul. Se rediscută obiectul sociologiei : Ce este sociologia ?

Faptul că îmi cereți să pun lucrurile în acord cu adevărul este cam pretențios. Ar trebui, mai întâi, să stabilim criteriile adevărului. Trebuie să pornim, mai întâi, de la o întrebare : *Viața socială, așa cum s-a desfășurat ea, de la sfârșitul procesului de antropogeneză până în ziua de astăzi, a fost determinată de legi sau reprezintă o înșirare de evenimente fără legătură între ele, anarhice ?* Părerea mea este că această istorie a omenirii este supusă unor legi și că aceste legi pot fi cunoscute. Și numesc sociologie încercarea de a cunoaște aceste legi.

S-a spus de către unul din participanții la discuție că sociologia studiază doar

realitățile actuale, că ea este o știință a spiritului. O astfel de afirmație trădează neînțelegerea dinamicii sociale de abstragere a prezentului din procesul devenirii istorice. Tema celui de al VIII-lea Congres Mondial de Sociologie (Varna, 1970) a fost, după cum se știe, „Societăți prezente, societăți viitoare”. Pe de altă parte, recenta dumneavoastră lucrare Teorii și ipoteze privind sociologia orânduiri tributale demonstrează că sociologia nu trebuie limitată la studiul societăților actuale. Dumneavoastră ce părere aveți ?

Însuși faptul că am amintit de procesul de antropogeneză arată că, după părerea mea, legile sociale se referă la întreaga istorie a omenirii. De altfel, însăși ideea de a despărți prezentul de trecut este arbitrară, pentru că un punct de soluție între *ce a fost* și *ce este* nu poate fi stabilit. Iar afirmația că legile sociale s-ar schimba de la o zi la alta, după cum e vorba de ziua de ieri sau de ziua de astăzi nu poate să fie susținută. Ca atare, sociologia caută să stabilească legile potrivit cărora s-a desfășurat societatea, de când o putem cunoaște. Și o putem cunoaște pe două căi : pe calea istoriei, adică pe baza documentelor – câte ne-au rămas –, puține la număr, nesistematic organizate, totuși suficiente pentru ca anumite concluzii să fie trase, sau din documentele pe care ni le oferă viața de astăzi, care sunt complete, adică putem să le adâncim cât vrem de mult. Nu este vorba de două atitudini

deosebite, ci de una singură. Încercarea de a cunoaște legile sociale.

Este vorba de două metode, de două tehnici de informație : informația istorică și informația anchetelor sociale „pe viu”. Întrebarea pe care mi-ați pus-o cuprindea însă și ceva referitor la [...] dacă nu cumva nu s-ar ocupa numai de fenomenele spirituale. A crede așa ceva este o greșeală capitală [...]. Sunt unii specialiști ai fenomenelor acestora spirituale ; uite așa putea să-l citez pe Levy Strauss, care într-una din lucrările sale declară că el, dacă vrea să înțeleagă ce este o societate, n-are încotro, trebuie să aplice schema de cercetare preconizată de către Marx – adică trebuie să studieze, mai întâi, care este structura economică de bază și pornind de la ea să arate și care sunt fenomenele de „suprastructură”. În acest sens, el declară : „Eu personal mă ocup, în special, de fenomenele de suprastructură, cu caracter spiritual”. Are voie să o facă, de ce nu ! ? Dar nu are pretenția că tot ceea ce face el este sociologie, ci, pur și simplu, că este o antropologie socială, specializată pe problema aceasta a spiritului. Și atâta tot. Cine are credința că poate înțelege un fenomen spiritual fără să își dea seama că o acțiune spirituală este încercarea minții noastre de a răspunde la anumite probleme – aceste probleme fiind puse de viața reală, concretă – acela iarăși greșește fundamental. Nu se poate face o ruptură între problemele vieții sociale, care sunt multiple, concrete, empirice, și răspunsurile, creațiile spirituale pe care omul le face ca să se lămurească cu privire la aceste probleme. Și problemele pe care le are de rezolvat omul sunt de două feluri, de două categorii mari : în primul rând, omul trebuie să se încadreze în natură și aceasta impune o serie întregă de trebuințe, pe care le rezolvă, în bună parte, și prin creații spirituale : de pildă, tehnica – o creație spirituală a oamenilor –,

dar care răspunde unei necesități ce nu este de ordin spiritual, ci e o necesitate de supraviețuire a omului. Omul are și întrebări în legătură cu integrarea lui în viața socială, care de asemenea sunt deseori rezolvate cu ajutorul spiritului. Creațiile juridice, de pildă, formele de organizare politică, toate creațiile culturale, în general, sunt fenomene spirituale, dar a le considera numai pe ele, rupte din contextul din care fac parte, înseamnă a mutila realitatea.

Așadar, sociologia studiază legile de constituire și evoluție a societății umane. Ea are și o funcție practică. Dacă vreți să vă referiți la această funcție a sociologiei !

Într-adevăr, sociologia urmărește întregul mers al dezvoltării istorice a omenirii, urmărind, în special, două probleme, aceea a structurilor sociale și pe cea a proceselor sociale, pentru a ajunge la cunoașterea unor legi : legile de dezvoltare socială, în primul rând. Mai e o întrebare, *dacă este vorba de o simplă curiozitate a noastră, pe care vrem să o satisfacem prin sociologie, sau cunoașterea legilor ne poate fi de folos ?* Revenind la vechiul dicton al lui Bacon care spune că *Naturae enim non imperatur nisi parendo*, adică nu poți să domini natura decât dacă i te supui. Ca atare, și legile sociale, dacă sunt cunoscute, trebuie să fie folosite. Nivelul la care se face această aplicare a legilor este diferit, după cum este vorba de a rezolva probleme concrete de anvergură, ca aceea, de pildă, a conducerii unei societăți, sau de rezolvarea unor probleme, cum ar fi, ca să dau un exemplu, acțiunea de reintegrare în societate a unui grup de tineri sau minori infractori ori în pericol de a deveni infractori. În această ipostază de aplicare a legilor pe care le stabilește, le descoperă și le formulează sociologia, nu

mai avem de-a face cu sociologie propriu-zisă, ci cu ceea ce se numește *inginerie socială*, care este o încercare de aplicare concretă a tot ceea ce se știe teoretic din sociologie. Sociologia teoretică are un trecut lung. Originile se găsesc în Antichitate, sociologia teoretică fiind din ce în ce mai clar formulată în ultimele două veacuri. În ceea ce privește ingineria socială, ea a fost multă vreme considerată o simplă artă, adică lăsată la intuiția și la darul, la simțul politic al celui care voia să o practice. În vremea din urmă, de vreo douăzeci, cel mult treizeci de ani, omenirea s-a căznit să găsească tehnici mai precise de inginerie socială. Am avut prilejul să fac cândva o expunere publică asupra acestui subiect, care este complet necunoscut nouă în țară și e păcat, pentru că e foarte important. Am arătat că este așa de eficientă această inginerie socială, încât a dat naștere la profesioniști, care nu mai sunt sociologi teoreticieni, ci ingineri sociali. Ba, mai mult decât atât, a dat naștere la cooperative, la întreprinderi comerciale de inginerie socială la care oamenii se adresează pentru a-și rezolva practic anumite probleme, de orice natură ar fi: planificare a unui oraș, a unei regiuni, o bună organizare în management și în marketing a unei întreprinderi ș.a.m.d. [...]. Deciziile nu pot să fie juste decât în măsura în care se bazează pe o cunoaștere concretă și adâncită a realităților care trebuie să fie mănuite și pe o cunoaștere a legilor generale pe care le stabilesc științele sociale. Singurul lucru pe care am dori să-l vedem făcut este să se insiste mai mult, din ce în ce mai mult, pe cunoașterea acestor tehnici ale ingineriei sociale, care sunt dificile pentru că sunt interdisciplinare. Întocmai după cum sociologia – cercetarea legilor sociale – nu poate să fie asigurată decât interdisciplinar, adică prin contribuția de sinteză a tuturor disciplinelor sociale particulare, de asemenea,

și ingineria socială nu poate să fie eficace decât tot multidisciplinar. În cercetare, de pildă, avem nevoie de contribuția de specialitate a unor geografi, de geografie umană, psihologi ș.a.m.d., iar în inginerie socială avem nevoie, de asemenea, de tehnicile speciale care s-au născut în ultima vreme, care se bazează toate pe informatică și pe cibernetică, sau de acelea care au și nume speciale. De pildă, geografia umană este astăzi „geografie voluntară”, adică în ce măsură poate cunoașterea geografică să ducă la realizarea voințelor noastre, respectiv a scopurilor pe care ni le-am propus în mod voluntar. De asemenea, mai există o tehnică de demografie „voluntară”, o tehnică foarte dezvoltată în special de economie etc. Adică și într-un caz și într-altul, la nivelul teoretic al cunoașterii legilor și la nivelul practic al ingineriei sociale, ideea de bază rămâne aceea a interdisciplinarității.

Strâns legată de problema obiectului de studiu al sociologiei, se readuc în discuție relațiile sociologiei cu alte științe, în mod deosebit cu psihologia socială. Se încearcă acreditarea ideii că sociologia fără psihologie socială ar fi, așa cum se exprimă un participant la dezbateri, ca un corp, un organism fără ochi, fără brațe, fără picioare. Lăsând deoparte faptul că o discuție serioasă privind raporturile dintre științe nu se poartă într-un asemenea limbaj metaforic, problema de fond este mult mai gravă; se readuce în actualitate psihologismul sociologic. Cum trebuie înțeleasă relația dintre sociologie și celelalte științe sociale, inclusiv psihosociologia?

Mai întâi, aveți dreptate să protestați împotriva limbajului metaforic. A rezolva problemele sociale prin referire la „organismul social” este o greșeală pe care au făcut-o sociologii de acum o sută și mai

bine de ani, dar pe care astăzi nici un sociolog, ba aş putea spune că nici un om cult nu o mai face. Societatea este cu totul altceva decât un organism. Iar în ceea ce priveşte relaţiile pe care sociologia ar trebui să le aibă cu ştiinţa socială particulară a psihologiei sociale mi-am spus părerea: cred că sociologia este o sinteză a tuturor disciplinelor sociale particulare, nu numai a psihologiei sociale. Este evident că viaţa socială este o viaţă a oamenilor şi oamenii au o psihologie a lor şi este posibil, în convieţuirea lor, în sânul unei societăţi, să se ivească şi probleme de psihologie socială, care se amestecă în toate domeniile: în cel al economiei politice, fără îndoială, că există probleme de psihologie socială economică; în materie de drept există o psihologie socială juridică. În absolut toate domeniile psihologia socială există. Acolo unde oamenii sunt luaţi în considerare, ei trebuie să fie luaţi în totalitate şi cu capacităţile lor psihologice. Dar a reduce totul la psihologie este o naivitate. Este iarăşi o greşeală tot aşa de gravă ca şi a „organicismului” de care vorbeam adineauri. O greşeală pe care o fac cei care au auzit ceva despre existenţa psihologiei sociale, care nu ştiu exact ce este aceasta, care au auzit ceva şi despre sociologie – dar nu ştiu nici ce este sociologie – şi cărora li se pare că sunt foarte originali în concepţia lor dacă suprapun pe una cu cealaltă şi afirmă că psihologia socială este egală cu sociologia şi că sociologia fără psihologie nu are absolut nici o valoare. Este iarăşi o teorie care a avut circulaţie acum vreo sută şi ceva de ani, dar nu cred să găsească un sociolog actual care să mai susţină aşa ceva şi, în orice caz, desfid pe cineva care susţine această teorie să continue a afirma că este adeptul materialismului istoric. Unul dintre adevărurile de bază pe care le-a formulat marxismul este tocmai acesta: că ideile

oamenilor sunt determinate de către viaţa socială concretă, şi nu invers [...].

În legătură cu cercetarea sociologică s-au emis unele idei care ar merita să fie clarificate. S-a pledat pentru restrângerea funcţiei cercetării sociologice la colectarea datelor primare. Ideea nu este nouă. Încă din secolul trecut Ch. Booth, autorul celor 17 volume despre viaţa şi munca din Londra, considera că fiecare fapt este cunoscut de cineva şi că informaţiile trebuie recoltate şi aranjate. S-a lansat, de asemenea, îndemnul să ne apropiem de realitate şi să ne îndepărtăm de bibliotecă, considerându-se nici mai mult, nici mai puţin că apelul la teoriile şi doctrinele sociologice ar fi „fotogenie intelectuală”. Cum credeţi că trebuie să se procedeze în cercetarea sociologică? Ce raport există între teorie şi cercetarea sociologică empirică?

Problema este destul de complicată. În primul rând, este o eroare să se creadă că oamenii care trăiesc în societate îi cunosc automat legile. Viaţa socială este aşa de complexă încât un membru al ei nu poate avea informaţia globală de care ar avea nevoie. Cine dintre oamenii noştri ce nu sunt de specialitate ar putea să bage mâna în foc că ştie care sunt fenomenele demografice ce au avut loc în cursul anului trecut? Cine ştie exact care este situaţia şcolarităţii, a economiei, a pieţii? Acestea sunt probleme pe care nu le poate cunoaşte decât cel care face cercetări anume în această privinţă. Apelul la ce ştiu oamenii despre propria lor viaţă socială este iluzia veche, pe care a avut-o şi Le Play când credea că toată sociologia se poate reduce la o interogare a acelor oameni cu multă experienţă de viaţă pe care el îi numea „autorităţi sociale”. Este o greşeală. Nu există aşa ceva. *Ce ar fi dacă aceia care susţin această idee ar reciti din*

Capitalul lui Marx acel capitol în care este vorba despre caracterul „fetiș” al mărfii, care este și un capitol de epistemologie socială?! El chiar aplică această idee numai în cazul special al mărfii, arătând că omul este incapabil să cunoască în realitatea obiectivă care este valoarea unei mărfi, pentru că nu poate cunoaște care este situația diviziunii sociale a muncii, care a dat naștere acestei valori de schimb și, neputând-o cunoaște, el măsluiește și o interpretează în forme iluzorii. Teoria cunoașterii iluzorii a vieții sociale de către părtașii ei este, după părerea mea, una dintre contribuțiile de seamă ale lui Marx în materie de sociologie. Mai e ceva însă de adăugat: să facem legătură cu ceea ce spuneam despre viața spirituală. Ea nu are calitatea unei cunoașteri obiective a vieții sociale. Ea este o cunoaștere iluzorie, o cunoaștere „fetiș”, care nu poate fi înlocuită printr-o cunoaștere obiectivă, reală decât de către oamenii de știință, oamenii stăpâni pe o cunoaștere „critică”. Trebuie să faci tu cercetarea pe cont propriu, pe risc propriu a vieții sociale ca să poți să ajungi la o cunoaștere obiectivă. Documentele genuine, primare trebuie, firește, să fie făcute anume în două feluri: prin cercetarea directă a realităților sociale de astăzi și prin cercetarea trecutului, nu prin citirea cărților de istorie, ci prin consultarea sistematică a arhivelor și a „rămășițelor” arheologice. Ca atare, trebuie ca acela care vrea să înțeleagă viața socială să țină seama și de mentalitățile oamenilor, dar și de psihologia lor, de ceea ce cred ei, de ceea ce știu ei despre propria lor viață socială, dar nu pentru că acestea ar explica viața socială, ci, dimpotrivă, pentru că sunt probleme care trebuie de abia să fie explicate. Problema este exact de-a îndoaselea decât ați remarcat că a fost pusă în discuție.

S-a făcut comparație între Școala sociologică de la București și sociologia

românească contemporană. Învățămintele, experiența dumneavoastră, ca reprezentant de seamă al acestei școli, ar fi de mare interes pentru sociologia de azi. Cum credeți că ar trebui procedat pentru a asigura dezvoltarea în continuare a sociologiei în țara noastră?

Dacă Școala românească de sociologie a fost înregistrată în istoria doctrinelor sociale, aceasta se datorează în primul rând faptului că și-a pus ca problemă cunoașterea, nu a societății în general, ci a societății românești. *În ce sens?* Sociologie românească, nu pentru că ar fi făcută de români, ci o sociologie care și-a stabilit drept scop cunoașterea României. Ceea ce este cu totul altceva. Este o nuanță pe care o știu prea puțini și mereu se greșește vorbindu-se de Școala românească de sociologie. După părerea mea corect ar fi să se vorbească de Școala sociologică românească, adică aceea care se aplică la cunoașterea României. Este interesant de știut că, în multe țări, sociologii au sfârșit prin a-și pune și ei această problemă a cunoașterii propriei națiuni. Am subliniat cândva, și poate că e bine să repet, că problema s-a pus la noi în țară, în special, după terminarea celui dintâi război mondial. Problema a fost pusă și de către maghiari, și de către polonezi, și de către iugoslavi, și de către cehoslovaci, dând naștere unei serii de sociologii, cu personalități de frunte, însă putem afirma fără greș că sociologia națiunii române, așa cum a fost ea formulată de către Școala de sociologie românească, este superioară. Din acest punct de vedere, al sociologiei generale, care depășește sociologiile de națiuni propriu-zise, Școala sociologică românească marchează, de asemenea, o etapă foarte importantă. Și anume este cea dintâi Școală de sociologie care a afirmat că sociologia este o sinteză a tuturor disciplinelor sociale particulare, deci

că sociologia este prin menirea ei interdisciplinară și este prima care nu numai că a afirmat acest lucru, ci a și realizat cele dintâi echipe de cercetare interdisciplinare pe teren. Orice s-ar tăgădui ca merit sociologilor români, meritul acesta nu poate fi negat, el este unanim recunoscut. În toate școlile din lume se știe că sociologia interdisciplinară, care este altceva decât multidisciplinară, căci este vorba de o încercare de sinteză a tuturor acestor discipline sociale particulare, este o creație românească, a profesorului Gusti, împreună cu mulți din Școala lui, care au crezut așa cum credea Gusti, sau puțin altfel. În ceea ce mă privește se știe că eu nu am fost de acord cu prof. Gusti că sociologia trebuie să se ocupe numai de societatea contemporană. Eu am fost și elevul lui Iorga și am crezut că, așa cum istoria românilor trebuie integrată într-o istorie universală, tot așa și cercetarea de sociologie a națiunii nu are sens decât integrată în ansamblul acesta al unei evoluții istorice.

În mod concret, cum vedeți dumneavoastră, posibilitatea de organizare a cercetărilor sociologice pentru ca tradiția Școlii sociologice românești să fie continuată ?

Evident, este o întrebare care mă depășește, pentru că nu am absolut nici o calitate de a formula programe de organizarea științelor sociale la noi. Ce pot spune este ce aș dori eu să văd înfăptuindu-se și ceea ce în bună parte a început a se înfăptui. Până la atingerea idealului va mai fi încă de lucrat. În primul rând, așa cum am mai spus, cred că este necesar să se formeze o grupă de administratori în stil modern, adică în posesia științelor sociale particulare în sinteza lor sociologică. Un om care este pus în situația, la nivelul modest sau la nivel mare, să ia decizii trebuie să fie la curent cu tot ceea

ce știința modernă ne pune la îndemână pentru luarea de decizii raționale și eficiente. El trebuie să știe foarte multe lucruri. În primul rând, trebuie să știe științele noi, ale informaticii și ale ciberneticii, care nu făceau parte din zestrea de sociologie veche, tradițională. Personal, eu nu mă pricep la cibernetică, nici la informatică, dar nu încetez de a spune celor care sunt mai tineri decât mine: învățați aceste două discipline pentru că fără de ele sunteți învechiți, sunteți la nivelul a ceea ce se petrece acum 50 de ani. Fiți la nivel cu tehnicile noi. Ca atare, învățați aceste lucruri. Plus, învățați geografia țării, economia țării, tehnicile planificării, învățați istorie și toată seria de tehnici care vă sunt utile pentru a deveni ingineri sociali eficienți. Aceasta este o problemă [...].

Dar formarea sociologilor ca teoreticieni ?

Este sigur nevoie, dar nu așa de mare ca de administratori. De administratori avem nevoie de la cele mai înalte trepte, până la cele mai modeste, până la nivel de comună. Însă un număr de sociologi care să aibă capacitatea aceasta de a cuprinde imensul volum de științe care sunt necesare unui sociolog și care să aibă și practica necesară, competență metodologică, de aceștia nu avem nevoie de mulți. Nu e nevoie de sute, nici măcar de zeci. Eu cred că dacă o țară dispune de câțiva sociologi de talie mare, mondială, este suficient.

Dar ei trebuie formați.

Sigur că da. Formați însă altfel decât cum au fost formați – cred eu, poate greșesc – până acum în cadrul universității noastre.

Locul lor de formare ar fi, totuși, universitatea.

Fără îndoială. Este vorba de un învățământ de grad superior, însă altfel organizat decât până acum. Pornind de la ideea de bază că sociologia este o disciplină de sinteză a unor științe sociale particulare, sociologul trebuie să fie la curent cu aceste discipline. A nu da seria de informații profesionale necesare unui sociolog înseamnă a nu-l forma. *Un sociolog care nu cunoaște științele juridice, ce poate el să înțeleagă din viața socială?* Un om care nu este întemeiat pe o foarte solidă bază de economie politică, acela nu poate fi sociolog. Un om care habar nu are ce este psihologia socială, nu poate să fie sociolog. Un sociolog poate să fie format într-o școală, într-o universitate de științe sociale, nu de sociologie ca atare. El trebuie să știe de toate în grad suficient, să știe de existența lor și să se poată acomoda cu ele și măcar într-una din ele să fie specialist desăvârșit.

Evident, că el trebuie să știe mai mult. El trebuie să știe și filosofie și istorie generală; el trebuie, totuși, să posede o știință enciclopedică care nu e la îndemâna oricui și care nu se învață numai în patru ani la universitate. Acolo înveți numai „rudimentele” și tehnicile de învățat, iar învățătura se face de-a lungul unei vieți întregi de muncă de zi și de noapte. Ceea ce nu se poate pretinde de la sute de oameni. Să fii bun, bucuros dacă ai găsit ceva. Mai e de adăugat un lucru: cunoștințele acestea de științe sociale, îndeosebi acelea care se referă la țara în care trăim, trebuie să fie și cunoștințele de cultură generală. Nu mă gândesc la tehnicienii de inginerie socială. Nici la specialiștii în sociologie, ci la cetățenii de rând. Ca să fii un bun cetățean trebuie să știi pe ce lume trăiești, adică să cunoști care sunt problemele națiunii tale din toate punctele de vedere. Care sunt problemele economice ale țării, cele demografice, cele juridice, de învățământ, de sănătate etc. Trebuie să

le știe pe toate acestea destul de mult, ca să-și dea seama pe ce lume trăiește. Mai mult trebuie să știe tot așa de bine care sunt programele de lucru care au fost stabilite și care trebuie finalizate nu numai de administrația de stat, ci de către toți cetățenii. Contribuția aceasta nu este numai satisfacerea unui ideal democratic, ci este o strictă necesitate de eficiență practică. Realizările unui plan nu sunt asigurate decât prin colaborarea maximă a tuturor cetățenilor și această colaborare nu este rodnică decât dacă este făcută în cunoștință de cauză. Deci cunoașterea aceasta, aș spune cunoștințele cetățenești, în această formă sociologică, dacă vrei să-i spunem, dar în general de științe sociale ar trebui să fie dată în învățământul preuniversitar, încă din liceu.

Înțelegem că este vorba de a se forma ingineri sociali, că este necesară o specializare în cadrul universității și, de asemenea, că se impune predarea unor astfel de cunoștințe încă la nivelul liceului. Este vorba despre cunoștințe cetățenești într-o perspectivă sociologică, cum ați spus dumneavoastră. Aceasta în ceea ce privește formarea sociologilor, a practicienilor și a cetățenilor în general. Dar referitor la organizarea cercetării sociologice, cum vedeți dumneavoastră rezolvată problema în viitor?

Eu am mai avut prilejul să spun care este gândul meu în această privință. Problema trebuie văzută variat, ținând seama de necesitățile și de posibilitățile reale ale țării. Nu mai cred, așa cum a crezut pe vremuri Școala sociologică românească, că un grup restrâns de oameni poate face cercetări monografice din sat în sat și prin aceasta să ajungă la cunoașterea națiunii. De altfel, această idee a părăsit-o, înlocuind-o cu centrarea pe „probleme” și pe monografiile sumare. În ziua de azi, eu

cred că România dispune de o serie întreagă de tehnicieni de diverse profiluri care pot fi foarte utili la acest lucru. De pildă, în fiecare județ dispunem de oameni care au profesii și sarcini precise și care acoperă toate disciplinele sociale existente. Avem economiști, ingineri agronomi, avem veterinari, medici, alți specialiști. Cu ei se poate face, este obligatoriu să se facă, cunoașterea realităților sociale concrete din județul respectiv. Acum grupul de tehnicieni din fiecare județ în parte lucrează sector, adică fiecare în ramura lui. Nu ar fi decât un sistem de coordonare a muncii acestora, de colaborare interdisciplinară, pentru a putea realiza prima datorie a planificării, cunoașterea realității sociale. Aceasta se poate face și sunt anumite județe în care acest lucru a început, și cu rezultate bune.

Existența unor laboratoare de studii în domeniul științelor sociale la nivel județean vi se pare utilă. Dar la nivelul întreprinderilor ?

Ajungem și acolo. Aceștia trebuie să fie formați. Vorbeam chiar de posibilitatea ca ei să dispună până la urmă de tehnicile și uneltele necesare pentru a construi „bănci de date” în fiecare județ și municipiu. Întreprinderile industriale sunt mici societăți ce au toate problemele de care se interesează științele sociale particulare. Avem nu numai o geografie generală, dar și geografie urbană, și există o tehnică de organizare a spațiului uzinal, a platformelor uzinale. Deci trebuie să avem pe cineva care să se priceapă la treaba aceasta. Avem probleme de securitate a muncii, se impune un specialist și în această materie. Avem probleme de igiena muncii, ne trebuie un specialist în acest domeniu. Ne trebuie un specialist în management etc. Adică trebuie văzut care sunt necesitățile efective ale unei întreprinderi și să avem grijă ca

pentru fiecare din ele să fie format specialistul necesar. Mai adaug ceva : în întreprinderi marea problemă este aceea a eficienței economice, randamentul economic. Oamenii se ocupă de treaba aceasta. *Unde greșesc ?* Că se ocupă numai de ea, fabrica este totuși formată din oameni. Oamenii aceștia sunt cei care lucrează, dar trebuie să le dai nu numai formația profesională, ci și condițiile sociale în care ei să aibă un maximum de eficiență. Or, sunt foarte multe probleme grave care se pun în fața acestor oameni, în special a maselor de rurali care vin, fie navetiști, fie domiciliați în oraș, probleme grave, de care se ocupă asistența socială. Pledez pentru această ramură a ingineriei sociale. De asemenea, sunt probleme medicale. Eu văd în cadrul fiecărei unități sociale organizații de genul acesta, de laborator uzinal în care să intre și medici și asistenți sociali și specialiști în studiul muncii și alții. Toți având o formație sociologică, adică toți fiind sensibilizați la interdisciplinaritate. Nu am nevoie de un sociolog-sociolog. *Care face ce ? Ce știe să facă ? Teorii generale ? Referate frumoase de citit la congresele internaționale ?* N-am nevoie de ei ! Am nevoie de acest grup de oameni, formați tehnic bine, în spirit sociologic, adică interdisciplinar.

Se pune problema sociologiei ca profesie. Ați spus că în universitate vor fi admiși câțiva și dintre aceștia și mai puțini vor deveni sociologi teoreticieni. Ce se va întâmpla cu ceilalți ? Trebuie găsită o modalitate administrativă de plasare a lor.

Da, sociologii au o singură meserie, pe care ceilalți nu o au, aceea de anchetatori sociali, și trebuie să știe să o facă bine.

Deci se poate găsi o justificare a laboratoarelor de sociologie ?

A trimite un sociolog, de unul singur, într-o întreprindere mare, cu peste 10 000 de locuitori este o copilărie. El nu poate lucra. El poate face niște anchete sociale. Dar atâta tot.

El poate să fie nucleul în jurul căruia să se strângă ceilalți specialiști.

Nu știu dacă neapărat el trebuie să fie nucleul. După părerea mea, nucleul în echipa aceasta multidisciplinară trebuie să fie cel mai deștept. Se poate întâmpla să fie sociologul! Dar nu e obligatoriu! Poate fi juristul sau economistul, după cum se întâmplă. Când am spus cel mai deștept, am glumit. Dar conducătorul grupului trebuie să aibă și spirit de organizare, calități de lider. În orice caz o fabrică trebuie să aibă o astfel de echipă. Sunt vreo câteva încercări făcute, de pildă, la Făgăraș.

Așadar, aveți în vedere un sistem care să cuprindă laboratoare la nivelul unităților economice ale municipiilor, ale județelor, dar și un institut central de sociologie.

În afară de laboratoarele amintite, trebuie să fie și un institut de creație sociologică, adică de creatori de prototipuri, modele, de metodologie, de experimentări.

Am ajuns la penultima întrebare, care este de fapt, o rugămintă. W. Faulkner spune că omul este suma eșecurilor sale. În cartea dumneavoastră Amintiri și gânduri din vechea școală a monografiilor sociologice, apărută la Editura Minerva, chiar în acest an (1981), nu treceți sub tăcere eșecurile Școlii sociologice românești, ca și eșecurile personale. Ne putem da seama din aceste eșecuri de dimensiunile în care ați proiectat sociologia românească, de înălțimea idealurilor cărora

v-ați dedicat. Sunteți nu numai reprezentant de frunte al Școlii sociologice românești, ci și cea mai proeminentă personalitate a sociologiei noastre actuale. Vă rugăm să ne vorbiți despre înfăptuirile sociologiei românești, implicit despre izbânzile dumneavoastră.

Ați vorbit de eșecuri. Aici este de spus încă ceva. Depinde la ce eșuezi. Eșecurile pe planuri mediocre, meschine nu au absolut nici o valoare. Eșecurile făcute pe întreprinderi de nivel mare, de înalt ideal, acestea sunt eșecuri onorabile și totdeauna de folos, pentru că poți să tragi concluzii și învățăminte pentru ce ar urma să nu mai faci alții. Deși mă întreb dacă experiența cuiva, trasă din eșecurile lui personale, poate folosi și altora. Adică fiecare este obligat să încerce pe cont propriu și să aibă propriile lui eșecuri. Nu-i cu supărare, cu două condiții: să eșuezi în lucruri mari, nu pe fleacuri. Eșecul are valoare în măsura importanței scopului pe care l-ai ratat. Apoi, eșecul să nu ducă niciodată la deznădejde, ci să fie un îndemn pentru a o lua de la început. Îmi vine în minte o frază a lui Marx, după eșecul revoluției de la '48: „Am eșuat, nu ne rămâne altceva de făcut decât să o luăm de la început”. Acesta este învățământul de bază al eșecului. „Ia-o de la început”, în condiții mai bune, având experiența în față sau măcar îndeamnă pe alții să o ia de la început. Ce ai vrut tu să faci pe vremuri, stai și te întrebi: *A fost justificat? Bun?* Dacă da, atunci îndeamnă-i și pe alții să o ia de la început și să se aștepte și ei să aibă eșecurile lor.

Aceasta despre eșecuri. Vă rugăm totuși să vorbiți și despre izbânzile. Nu ocoliți întrebarea. Izbânzile?

Izbânda, știu eu, este tocmai aceasta: că ai reușit să supraviețuiești unui eșec.

Am încercat să facem ceva o viață întreagă. Sociologia românească a avut o soartă destul de rea. Noi am început... Mă gândesc, de pildă la mine: am început să lucrez în domeniul acesta la 25 de ani și am terminat la 40 de ani. La vârsta mea de 40 de ani a început războiul, catastrofa. Gata, s-a terminat cu cariera mea de sociolog. Tot ce am putut să lucrez a fost atunci, în acea perioadă, între 26 și 40 de ani. Ce am făcut după aceea au fost puneri la punct, mici retușări, redactări la ceea ce am găsit, străngeri de materiale. *Le poți numi succese? Știu eu?* Sunt câteva realizări. Dar nu le pot numi succese. Așa după cum eșecul îl măsoară după valoarea idealului care a eșuat, tot așa succesul îl măsoară după ceea ce ai vrut să realizezi. Între ceea ce ai fi vrut să realizezi și ce ai putut să faci este o deosebire, care din nou te aduce la eșec. Și succesele sunt un eșec. *Ce am reușit să fac?* Să contribuie la lămurirea câtorva probleme de istorie socială a României. Este departe, față de ceea ce aș fi vrut să fac eu, o modestă contribuție și atâta tot. Are o oarecare valoare, se poate, pentru că văd că unele din cărțile mele au fost traduse în limbi străine, nu la solicitarea mea, ci la inițiativa unor edituri străine, cum este editura italiană *Milano* sau *Cambridge University Press*, care mi-au publicat câteva lucrări ce nu sunt de sociologie, ci de istorie socială; de sociologie nu am apărut în lume decât cu cele trei volume ale monografiei Nerejului. Ei, acolo pot să spun totuși că am satisfacția că în școlile din străinătate, ele figurează ca bibliografie obligatorie. Pare-se că monografia Nerejului este unică

în genul ei. Are o formulă care nu a fost întrebuițată de alții și conține un material, care este destul de interesant ca să fi fost luat în seamă de către străinătate. Sociologia românească este cunoscută prin aceste lucrări. În afară de acestea este volumul lui Gusti *La Science de la réalité sociale* (PUF, 1941) și cu altceva nu ne-am prezentat în străinătate, într-o limbă care să fie de circulație mondială. Când se vorbește de noi în cercurile de sociologie se vorbește despre aceste lucruri, singurele care au apărut în limbi străine. Și totdeauna cu mențiunea pe care o făceam mai înainte. Uite, dar nu trebuie să mai înregistrăm, am asistat la doctoratul lui Mandras, la Sorbona. Erau acolo o serie de profesori, Lévy-Strauss, Stoetzel și alții. Eram și eu în sală. Președintele comisiei a crezut că-i bine să spună că ședința în care se conferă un doctorat în sociologie domnului Mandras este deosebit de onorată de prezența profesorului H. Stahl, reprezentantul Școlii sociologice românești, cea mai veche școală de sociologie rurală din Europa și cea mai bună dintre cele care au fost până acuma. Adică era o recunoaștere a Școlii sociologice românești. În orice țară din lume Școala sociologică românească este cunoscută. Sociologia rurală europeană a început după cel de al doilea război mondial. Noi avem clar și cert întâietate, fără replică. Acestea sunt succese, fără îndoială.

Și fără îndoială că aceste succese depășesc eșecurile despre care dumneavoastră ați vorbit.

Notă

Convorbirea cu acad. Henri H. Stahl a fost prilejuită de împlinirea vârstei de 80 de ani de către distinsul nostru profesor, cu care ocazie s-a publicat un fragment în revista *Contemporanul* (nr. 45, din 6 noiembrie 1981). Am redat aici partea referitoare la sociologia românească, având în vedere valoarea sa de document.